

میرچا الیاده

خدای ناپدید شونده

زالموکسیس

ترجمه

مانی صالحی علامه

انتشارات نیلوفر

سرشناسه	الیاده، میرچا، ۱۹۰۷-۱۹۸۶ م. Eliade, Mircea
عنوان و نام پدیدآور	خدای ناپدیدشونده: زالموکسیس/میرچا الیاده؛ ترجمه مانی صالحی علامه.
مشخصات نشر	تهران: نیلوفر، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۴۲۴ ص:؛ ۵/۱۴×۲/۵ س.م.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۴۴۸-۷۵۰-۷
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبا
یادداشت	De Zalmoxis à Gengis-Khan: عنوان اصلی:
یادداشت	کتاب حاضر از متن انگلیسی تحت عنوان Zalmoxis, the vanishing God: "comparative studies in the religions and..." به فارسی برگردانده شده است.
یادداشت	کتابنامه: ص. ۳۰۷-۴۰۴.
عنوان دیگر	زالموکسیس.
موضوع	Zalmoxis: زالموکسیس.
موضوع	Folklore--Dacia: فرهنگ عامه -- داکیا
موضوع	Gatac--Religion: گتای -- دین
موضوع	Dacia--Religion: داکیا -- دین
شناسه افزود	مانی، ۱۳۴۰ - مترجم صالحی علامه.
رده‌بندی کنگر.	BL۹۷۷ ۱۳۹۷ الف ۸/۲ گی.
رده‌بندی دیویی	۲۹۱/۰ ۳۹۸
شماره کتابشناسی ملی	۱۹۲۱۱

گزیده آثار میرچا الیاده / ۶

انتشارات بهان

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، تلفن: ۶۶۴۶۱۱۱۷

میرچا الیاده

خدای ناپدیدشونده (زالموکسیس)

ترجمه مانی صالحی علامه

حروفچین: حمید سناجیان

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۷

چاپ گلبان

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

همه حقوق محفوظ است

فروش اینترنتی: www.behanbook.ir

فهرست

مقدمه	۹
-------	---

فصل اول: داکایی ها و گرگ ها

معانی دینی نام های قو	۱۵
آیین های تشرف و رازآموزی جنگ ها	۲۱
استحاله و تغییر شکل آیینی به جانوری شکارچی و درنده	۲۵
چماق و بیرق	۲۷
«داکایی ها» - یک اخوت جنگی	۳۰
طرح های نمایشی اساطیری - آیینی گرگ	۳۵
جانوران درنده، شکارچیان، جنگجویان	

فصل دوم: زالموکسیس

هرودوت، چهارم: ۹۴-۹۶	۳۹
تالار زیرزمینی	۴۳
غارهای آیینی: غیبت و ظهور	۴۷
زالموکسیس و «جاودانه سازی»	۵۰
اهل خلسه و معجزه گران	۵۶
شمن - فیلسوف ها	۶۲

۶۵. آیین شمنی یونانی
۶۷. زالموکسیس، خلسه و جاودانگی
۷۱. ریشه‌شناسی نام‌ها و تاریخ ادیان
۷۵. زالموکسیس و فرایر
۷۷. آیین قربانی پیام‌آور
۸۱. گبلیزیس
۸۷. زالموکسیس و کاهنان شفاگر
۸۹. زالموکسیس و دکاینیوس
۹۵. سلوت‌نشینان و خردمندان
۱۰۳. داکیا در شغال
۱۰۶. دگردیسی و تغییر شکل زالموکسیس

فصل سوم: خدا و شیطان:

ماقبل تاریخ و انسان‌شناسی عامیانه رومانیایی

۱۱۵. غواصی کیهان‌زادی
۱۱۸. روایات اروپای جنوب شرقی
۱۲۱. روایات لهستانی، بالتیکی و مورد اوینیایی
۱۲۴. «خستگی» خدا
۱۳۱. «ثنویت» اسلاوی؟
۱۳۵. چند افسانه روسی
۱۳۹. غواصی کیهان‌زادی در میان اوگرایی‌ها
۱۴۲. آلتایی‌ها، مغول‌ها
۱۴۸. بوریات‌ها، یاکوت‌ها
۱۵۲. ایران
۱۵۸. اساطیر کیهان‌زایی در آمریکای شمالی
۱۶۱. هند آریایی
۱۶۴. هند پیشا‌آریایی و آسیای جنوب شرقی
۱۶۸. منشأ پیدایش و پراکندگی این اسطوره

۱۷۳	 ساختار و معنای غواصی کیهانی
-----	-----------------------------------

فصل چهارم:

۱۷۹	 امیردراگوش و «شکار آیینی»
۱۸۱	 وقایع نگاران
۱۸۵	 «شکار آیینی» و «جانوران راهنما»
۱۸۹	 اساطیر مبدأ و منشأ پیدایش
۱۹۳	 هونو و ماگور
۱۹۶	 گار و سی و گاونر (ورزا)
۱۹۹	 نقش دینی گوناگون
۲۰۲	 شکارگوز در هند
۲۰۹	 هندوآریایی ها، فینا درج ها، آلتایی ها
۲۱۶	 اظهارات نهایی

فصل پنجم: استا مانوله و صومعه آرچش

۲۲۱	 شعر عامیانه و فرهنگ عامه دینی
۲۲۹	 چند سرود بالکانی
۲۳۳	 شرح و تفسیرها: محققان فرهنگ عامه و تاریخ ادبیات
۲۳۹	 مراسم آیینی ساخت و ساز: ریخت شناسی و تاریخ
۲۴۲	 قربانی های خونین و اساطیر کیهان زادی
۲۴۶	 دیرینگی و بقا

فصل ششم: «آیین شمنی» رومانیایی؟

۲۵۱	 باندینوس و افسونگران
۲۵۶	 مراسم آیینی دفاع در مقابل طاعون
۲۶۰	 «تسخیر روسالی ها»
۲۶۴	 آیین شمنی و اوراد و افسون ها

فصل هفتم:

آیین پرستش «مهرگیا» در رومانی ۲۶۷

فصل هشتم: بره غیب بین

«چیزی مقدس و تأثیرگذار...» ۲۹۱

مورخان، فرهنگ عامه شناسان، فیلسوفان ۲۹۵

سنت گرایان و «تجدد طلبان» ۲۹۸

مسیحی کنستانتین برایلویو ۳۰۱

نهرت و اعتبار این سرود ۳۰۳

کتابشناسی ۳۰۷

نمایه ۴۰۵

مقدمه

در این کتاب قصد داریم اصول و مبانی دین گتوداکیایی‌ها^۱ و مهم‌ترین سنت‌ها و روایات اساطیر و ابداعات فرهنگ عامه مردم رومانی را ارائه کنیم. این ضرورتی است که در همه جا، حاکی از تداوم و پیوند میان جهان دینی گتوداکیایی‌ها و آنچه از سنت عامیانه رومانیایی می‌توان شناسایی کرد نیست. اگر به «تداوم پیوستگی» نیازی باشد باید آن را در عرصه عمیق‌تری از آنچه در تاریخ گتوداکیایی‌ها، داکورومی‌ها^۲ (داکیایی-رومی‌ها) و اولادشان یعنی رومانایی‌ها تعریف می‌شود، جست‌وجو کرد. زیرا مثلاً آیین پرستش زئموکسیس^۳ و نیز اساطیر، نمادها و مراسم و شعایی که زیربنای اصلی و تعیین‌کننده فرهنگ عامه دینی رومانیایی است ریشه‌های دوری در جهان ایش‌های روحانی و معنوی دارد که مقدم بر پیدایش تمدن‌های اروپای شرق نزدیک و مدیترانه است. اما این بدان معنا نیست که همه مفاهیم دینی گتوداکیایی‌ها، حداقل مقارن و «هم‌عصر» با آن مفاهیمی است که از

1. Geto-Dacians
3. Zalmoxis

2. Daco-Romans

سنت‌ها و روایات عامیانه رومانیایی می‌توان شناسایی کرد. ممکن است که بعضی آداب و رسوم کشاورزی در روزگار ما، مثلاً از آیین پرستش زالموکسیس کهن‌تر باشد. به‌خوبی می‌دانیم که بعضی طرح‌های نمایشی اساطیری - آیینی که هنوز در ابتدای قرن بیستم در میان روستاییان اروپای مرکزی و جنوب شرق رواج داشت قطعات بازمانده اساطیری و مراسم و آیین‌هایی را حفظ کرده بود که در یونان باستان، حتی قبل از عصر هومر از بین رفته بود.

این کتاب ادعای نمی‌کند تاریخ دینی داکیا^۱ است. در واقع با توجه به کمبود اسناد و مدارک، شک داریم که اساساً چنین تاریخی بتواند هرگز نوشته شود. در هر حال هنوز موارد حیرت‌انگیز تازه‌ای در کاوش‌های باستان‌شناسی پیدا می‌شود و کار در این حوزه به پایان نرسیده است. و علی‌رغم تلاش‌های بسیار، سنت‌ها و روایات فرهنگ عامه رومانیایی هنوز به اندازه کافی شناخته نشده است. تا وقتی که مجموعه‌ای از اسناد و مواد اولیه در اختیار نداریم که قابل مقایسه با آنچه اسکار لوریتس^۲ در کتابش فراهم آورده است باشد، هر اقدامی برای یک ترکیب و تألیف مناسب اقدامی زود هنگام و ناپخته است.

فعلاً فقط با کمک رساله‌ها و تکنوگاری‌های مسلمانان اما مکمل یکدیگر است که می‌توانیم دانش خود را از زندگی دینی در آن منطقه از اروپا بالا ببریم. در این کتاب مجموعه‌ای از تحقیقات را گردآوری کرده‌ایم که با موضوعاتی از این دست سروکار دارد: خاستگاه‌ها و

1. Dacia

2. Oskar Loorits

3. Grundzüge der esträtschen Volksglaube

مبادی دینی نام قومیتی^۱ داکایی‌ها، آیین پرستش زالموکسیس، اسطوره کیهانزادی عامیانه (یعنی تنها اسطوره‌ای که در فرهنگ عامه رومانیایی ثبت و ضبط شده)، معانی اساطیری-آیینی که در افسانه‌های مربوط به بنیانگذاری یک حکومت و کشور (مولداوی^۲) و ساختن یک صومعه (آرگس^۳) یافت می‌شود، بعضی باورهای عامیانه دربارهٔ سحر و جادو و جذبه و خلسه، مهرگیا^۴ و جمع‌آوری گیاهان دارویی، نهایتاً، اساطیری که شاهکارهای شعر حماسی رومانیایی بر اساس آن‌ها سروده شده و شور و نیروی حیاتی خود را از آن‌ها می‌گیرد.

نیازی به گفتن نیست که رویکرد و نگرش ما از نگاه یک مورخ ادیان است: هیچ وجه قصد نداریم به جای متخصصان فرهنگ عامه (فولکلوریست^۵)، باستان‌شناسان یا استادان متخصص در تاریخ باستانی اروپای شرقی سخن بگوییم. کوشیده‌ایم معانی زیربنایی و نهفته اسناد و مدارک^۶ را کشف و شناسایی کنیم - معانی و مفاهیمی که اغلب پوشیده و اسرار، تحقیر یا فراموش شده است. و از آنجا که معنای یک عقیده یا انگری دفتری دینی نمایان نمی‌شود مگر در پرتو مقایسه‌هایی با مشابه‌هایش^۷، در بررسی اسناد و مدارکمان در مقابل زمینه اصلی و یافته‌های تاریخ عمومی ادیان هیچ مضایقه نکرده‌ایم. برای مثال، فقط در عالم ارزش‌های ویژه شکارچیان و جنگجویان و خصوصاً در پرتو مراسم دایووزی و شرف آیینی سربازان و نظامیان است که معنای دینی ابتدایی اسم داکایی‌ها آشکار می‌شود. همچنین آیین پرستش زالموکسیس فقط در

1. ethnic name

2. Moldavia

3. Arges

4. mandragora

صورتی قابل فهم می‌شود که معنای تشریف پنهان شدن و تجلی دوباره آن ایزد روشن شده باشد. اسطوره آفرینش یا کیهانزایی رومی فقط زمانی ویژگی‌های مشخصه خاص خود را نمایان می‌سازد که نه تنها ماقبل تاریخ «ثنویت» یا «دوگانه‌باوری» بالکان و آسیای مرکزی را شناسایی کنیم بلکه ضمناً معنای مخفی «خستگی خدا»^۱ را پس از آفرینش زمین بفهمیم که تعبیر شگفت‌آوری بود از یک ایزد خستی^۲ و غیرفعال که در اقدامی نومیدانه برای جدا کردن خداوند از کاستی‌های کیتی و بدایش شر و تباهی، در مسیحیت عامیانه دوباره ابداع شد. مورد متعدد دیگری را می‌توان مطرح کرد، مثلاً: از دیدگاه مورخ ادیان، پیدایش «میر شین» مولداوی ریشه‌های دوری در مفهوم باستانی «شکار آیینی» دارد؛ مادبردازی افسانه صومعه آرگس نه تنها زمانی آشکار می‌شود که آن را به مراسم و آیین‌های ساخت و ساز ربط دهیم بلکه خصوصاً موقعی به درست نمایان می‌شود که معنای آغازین یک نوع ابتدایی از آیین قربانی انسانی را کشف کنیم؛ محبوب‌ترین و رایج‌ترین سرود رومانیایی یعنی سرود «یوریتزا»^۳، در کنار اسطوره مرگی که تقریباً اصلاً مسیحی‌سازی نشده و پایداری مضمونی باستانی را نشان می‌دهد که مخصوص نرنگ‌های شبانی و شکارچی بوده یعنی کارکرد غیگویانه جانور؛ آیین رستش مهرگیاه در اعتقاد همراه با احترام به این «گیاه مرگ و زندگی»، شکلی «عامیانه» و تنزل‌یافته، هنوز ادامه دارد.

بر شمردن همه مضامین و موضوعاتی که در فصل‌های مختلف این کتاب بررسی شده، کار بیهوده‌ای است. آنچه باید مورد تأکید قرار

1. God's weariness

2. deus otiosus

3. Mioritza

گیرد، اهمیت چنین تحقیق‌هایی برای تاریخ عمومی ادیان است. این کتاب نه برای تشریک مساعی در تحقیقات مورخان، فرهنگ عامه‌شناسان (فولکلوریست‌ها) یا متخصصان مطالعات رومانیایی، بلکه بیشتر برای نمایان ساختن امکانات پیش روی نوعی تأویل‌شناسی (هرمنوتیک) از عوالم دینی کهن و عامیانه یا به عبارت بهتر، تأویل‌شناسی و یافتن معانی نهفتهٔ خلاقیت‌ها و ابداعات دینی که هیچ نمود یا بیان مکتوبی نداشته و به‌طور کلی فاقد معیارها و ضوابط زمانی یا ترتیب تاریخی است، نوشته شده است. مقدمات این کتاب در زمان آماده شدن آن مشغول کار روی بعضی مسایل در ارتباط با ادیان اقدم «ابتدایی» بودم. و به دفعات، مشکلات پیش رویم در هر سر مورد یک‌ان بود. در وهلهٔ اول، اسناد و مدارک ارائه شده از سوی نخستین کاشفان، مبلغان مسیحی (مسیونرها) و قوم‌شناسان، با همان پیش‌فرض‌های عقیدتی و مکتبی که ویژگی شاخص نخستین مجموعه‌های اسناد و مدارک فرهنگ عامه بود، گردآوری می‌شد. ضمناً، هم سنت‌های جوامع «ابتدایی» و هم سنت‌ها و روایات «فرهنگ عامه» یکسان موضوع تحقیق و مطالعه‌ای بوده که به عالم ارزش‌های نمره تقسیم‌افته در فرهنگ غربی تعلق نداشته - یعنی فرهنگی که با خلاقیت و ابداعاتی تعریف و تعیین می‌شود که در نوعی زمان تاریخی تک‌بعدی (طولی، خطی) ثبت و ضبط شده باشد.

خوشبختانه پیشرفتی که اخیراً در دانش و شناخت ما از فرهنگ‌های «ابتدایی» به‌دست آمده، امیدهایی را مطرح می‌کند. این عوالم ارزش‌های معنوی کهن، جهان غرب را به شیوه‌های دیگری

غیر از افزایش واژگان (مانا^۱، تابو، توتم و غیره) یا تاریخ ساختارهای اجتماعی آن، غنی‌تر می‌کند. در جای دیگری به امکاناتی که با این رویارویی با ابداعات تمدن‌های کهن و ابتدایی در برابرمان گشوده می‌شود پرداخته‌ایم. مورخ ادیان با تحقیق دربارهٔ فرهنگ‌ها و ادیان عامیانهٔ اروپا، آسیا و قارهٔ آمریکا در حالی که چشم به راه تحول و تنوعی نوعی تأویل‌شناسی است که روزی او را قادر می‌سازد ارزش‌های دینی جوامع ماقبل تاریخی را کمی بیشتر یا با نقایص کمتری درک کند، می‌خواهد گسترهٔ این رویارویی را وسیع‌تر سازد. در واقع، بن‌حقیقات و این امیدها جزء لاینفک و لازمهٔ یکی از جدی‌ترین - پرانورترین و خلاقانه‌ترین برنامه‌های نیمهٔ دوم قرن بیستم است: گریز از حرکت فرهنگی که در پی مطالعه و شناخت همهٔ عوالم خارجی و غیرتعارف، کهن و ابتدایی، و «عامیانه» است. برای ذهنیت و آگاهی غربی - ییزی به اندازهٔ تلاش برای درک و شناخت آثار و ابداعات آن همه اقوام «ماقبل تاریخی» و «ابتدای تاریخی»^۲ (و حتی «تاریخ‌های محلی» مردمی که در حاشیه‌های امپراتوری‌ها می‌زیستند و پس از زوال آنها به حیات خود ادامه دادند)، جذاب و مسحورکننده و حتی مفید و محرک نیست - آثار و ابداعاتی که هزاران سال است در فرهنگ‌های بیخانه و غیرتعارف، کهن و ابتدایی و «عامیانه» انباشته و حفظ شده است.

میرچا الیاده

دانشگاه شیکاگو، ژوئیه ۱۹۷۱